

O'ZBEKISTONNING XALQARO SAVDO MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY VA BIZNES MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Jaxbarov Sherzod Alisher o'g'li

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy globallashtirish va strukturaviy islohotlar sharoitida O'zbekiston Respublikasining xalqaro savdo munosabatlarini rivojlantirish hamda milliy biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirishning iqtisodiy-biznes mexanizmlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish jarayonining biznes muhitiga ta'siri, GSP+ imtiyozli savdo rejimidan foydalanish, davlat tomonidan eksportni qo'llab-quvvatlash va tashqi savdo operatsiyalarini raqamlashtirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, geografik-logistik cheklovlar, xalqaro standartlashtirish hamda eksport diversifikatsiyasidagi tizimli muammolar ko'rib chiqilib, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning global qiymat zanjirlaridagi raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro savdo, eksport salohiyati, Jahon savdo tashkiloti (JST), GSP+, transport-logistika, raqamlashtirish, raqobatbardoshlik, biznes muhiti.

Аннотация: В данной статье анализируются экономико-бизнес механизмы развития международных торговых отношений Республики Узбекистан и повышения экспортного потенциала национальных бизнес-субъектов в условиях современной глобализации и структурных реформ. В исследовании освещаются влияние процесса вступления во Всемирную торговую организацию (ВТО) на бизнес-среду, использование преференциальной торговой системы GSP+, государственная поддержка экспорта и цифровизация внешнеторговых операций. Также рассматриваются системные проблемы, связанные с географо-логистическими ограничениями, международной стандартизацией и диверсификацией экспорта, и приводятся практические рекомендации по повышению конкурентоспособности отечественных производителей в глобальных цепочках добавленной стоимости.

Ключевые слова: международная торговля, экспортный потенциал, Всемирная торговая организация (ВТО), GSP+, транспортная логистика, цифровизация, конкурентоспособность, бизнес-среда.

Abstract: This article analyzes the economic and business mechanisms for developing the international trade relations of the Republic of Uzbekistan and enhancing the export potential of domestic business entities under conditions of modern globalization and structural reforms. The study highlights the impact of accession to the World Trade Organization (WTO) on the business environment, the utilization of the GSP+ preferential scheme, state export support measures, and the digitalization of foreign trade operations. Furthermore, systemic challenges related to geographic and logistical constraints, international standardization, and export diversification are

addressed, accompanied by practical recommendations to boost the competitiveness of local producers within global value chains.

Keywords: *international trade, export potential, World Trade Organization (WTO), GSP+, transport logistics, digitalization, competitiveness, business environment.*

KIRISH

Bugungi jadal integratsiyalashuv, raqamli transformatsiya va global iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida har bir mamlakatning barqaror va uzoq muddatli rivojlanishi uning xalqaro savdo munosabatlarida qanchalik faol, moslashuvchan va samarali ishtirok etishiga bevosita bog'liqdir.

Global iqtisodiy makonda yakka tartibda rivojlanishning imkoni yo'qligi amaliyotda o'z isbotini topmoqda; shu sababli milliy iqtisodiyotlarning ochiqligi, resurslar hamda tovarlar harakatining erkinligi makroiqtisodiy barqarorlikning asosiy shartiga aylanmoqda.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli va tarkibiy iqtisodiy islohotlar tashqi savdo faoliyatini liberalizatsiyalash, eksport geografiyasi hamda mahsulotlar nomenklaturasini diversifikatsiya qilish, shuningdek milliy biznes subyektlarining global qiymat zanjirlariga (Global Value Chains) chuqur integratsiyalashuvini ta'minlashga qaratilgan strategik vazifalarni o'z ichiga oladi.

Tashqi savdo faoliyatini erkinlashtirish nafaqat davlatning iqtisodiy qudratini va yalpi ichki mahsulot hajmini oshiradi, balki mahalliy korxonalar, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik vakillari uchun xalqaro bozorlarga to'g'ridan-to'g'ri chiqish, zamonaviy yuqori texnologiyalarni jalb etish hamda xorijiy investitsiyalar oqimini ko'paytirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda tarif va notarif to'siqlarning bosqichma-bosqich qisqartirilishi, eksport qiluvchi korxonalarga moliyaviy, tashkiliy hamda konsalting ko'mak berishning samarali tizimi yo'lga qo'yilgani milliy biznes subyektlarining tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini sezilarli darajada mustahkamladi. Bojxona-tarif tartibining soddalashtirilishi va ma'muriy to'siqlarning olib tashlanishi natijasida mahalliy ishlab chiqaruvchilar xalqaro bozor konjunkturasi o'zgarishlariga tezkor moslashish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar.

Shu bilan birga, zamonaviy jahon bozorida proteksionizm tendensiyalarining kuchayishi, global raqobatning keskinlashuvi, geoiqtisodiy beqarorlik sharoitida logistika zanjirlaridagi murakkabliklar hamda importyor mamlakatlar tomonidan qo'yilayotgan texnik va sifat standartlarining yuqoriligi O'zbekistonning xalqaro savdo mexanizmlarini yanada takomillashtirishni taqozo etmoqda.

An'anaviy xomashyo eksportiga yo'naltirilgan modeldan yuqori qo'shilgan qiymatga ega tayyor hamda yarim tayyor mahsulotlar eksportiga o'tish, tashqi savdo operatsiyalarini to'liq raqamlashtirish hamda transport-logistika yo'laklarini muqobil variantlar bilan boyitish bugungi kunning eng dolzarb iqtisodiy masalalaridandir.

Davlatning tashqi savdo siyosati va xalqaro savdo munosabatlari jamiyatdagi ijtimoiy va mafkuraviy barqarorlik bilan ham uzviy bog'liqdir. Jamiyatda yoshlar va mehnatga layoqatli aholining iqtisodiy va ijtimoiy bandligini ta'minlash, eksportga yo'naltirilgan korxonalarda yangi va barqaror ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish har qanday salbiy illyuziyalar, g'ayriijtimoiy faoliyat hamda buzg'unchi g'oyalar ta'siridan himoya qilishning eng samarali va ratsional vositasi hisoblanadi. Jamiyatda o'z o'rniga, mustaqil daromad manbaiga hamda barqaror iqtisodiy faoliyatiga ega bo'lgan shaxs har qanday ekstremistik hamda buzg'unchi targ'ibotlarga nisbatan kuchli ma'naviy, ijtimoiy va iqtisodiy immunitetga ega bo'ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — O'zbekiston xalqaro savdo munosabatlarining hozirgi holatini iqtisodiy va biznes nuqtai nazaridan chuqur tahlil qilish, mavjud imkoniyatlar hamda ijobiy o'zgarishlarni yoritish, sohadagi institutsional va logistikaning dolzarb muammolarini aniqlash hamda mahalliy biznesning xalqaro maydondagi raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalarni shakllantirishdan iborat.

Asosiy qism

Xalqaro savdo munosabatlarini rivojlantirish va chuqurlashtirish O'zbekiston iqtisodiyotining ochiqqligini ta'minlash, tashqi shoklarga chidamliligini oshirish va makroiqtisodiy barqarorlikka erishishning ustuvor shartlaridan biridir. So'nggi yillarda mamlakatda tashqi iqtisodiy faoliyatni tartibga soluvchi normativ-huquqiy baza tubdan yangilandi va biznes subyektlari uchun xalqaro standartlarga mos moslashuvchan va erkin savdo rejimi shakllantirildi. Mamlakatning xalqaro savdo aloqalarini rivojlantirish hamda eksport salohiyatini oshirishda bir nechta hal qiluvchi iqtisodiy va biznes yo'nalishlari yaqqol namoyon bo'lmoqda:

1. Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish jarayonining jadallashuvi. Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish bo'yicha muzokaralar jarayonining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishi va jadallashuvi milliy iqtisodiyot hamda biznes muhitini xalqaro qoida va me'yorlarga moslashtirishning asosiy drayveriga aylandi. JSTga kirish orqali O'zbekiston biznesi prognoz qilinadigan, adolatli, shaffof va diskriminatsiyasiz global savdo tizimiga to'liq integratsiyalashish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa milliy korxonalarga xorijiy bozorlarga osonroq va teng huquqli kirish, tarifi bo'lmagan g'ovlarni bartaraf etish hamda savdo nizolarini xalqaro huquqiy mezonlar asosida hal etish sharoitini yaratadi. Shuningdek, JST standartlarining joriy etilishi ichki bozorda halol raqobat ortamida shakllantirib, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni mahsulot sifati va unumdorligini oshirishga undaydi.

2. Imtiyozli savdo rejimlaridan samarali foydalanish va bozorlar diversifikatsiyasi. Imtiyozli savdo rejimlaridan unumli foydalanish natijasida mahalliy mahsulotlarning eksport geografiyasi izchil kengaymoqda. Xususan, Yevropa Ittifoqining GSP+ (Barqaror rivojlanish va maqbul boshqaruv bo'yicha maxsus rag'batlantirish tizimi) preferensiyalar tizimi doirasida O'zbekistonda ishlab chiqarilgan 6 000 dan ortiq tovar turlarini Yevropa bozoriga bojxona bojlari

so'ramagan holda olib kirish imkoniyati taqdim etildi. Mazkur rejim to'qimachilik, charm-poyabzal, qishloq xo'jaligi hamda kimyo sanoati vakillari uchun katta biznes imkoniyatlarini ochib berdi va eksport tarkibida xomashyo bo'lmagan mahsulotlar ulushining ortishiga xizmat qilmoqda. Shuningdek, MDH davlatlari bilan erkin savdo zonalari hamda boshqa hamkor mamlakatlar bilan preferensial savdo bitimlarining (PTA) tuzilishi savdo aloqalarining geografik qamrovini kengaytirmoqda.

3. Eksport qiluvchi biznes subyektlarini davlat tomonidan kompleks qo'llab-quvvatlash. Eksport faoliyatini rag'batlantirishning zamonaviy institutsional mexanizmi yaratildi. Eksportni rag'batlantirish agentligi hamda Eksport-import banki kabi ixtisoslashgan tuzilmalar orqali korxonalarga kompleks ko'mak berilmoqda. Jumladan, transport va logistika xarajatlarini subsidiyalash, xalqaro sertifikatlashtirish va standartlashtirish jarayonlarini moliyalashtirish, xalqaro ko'rgazma va yarmarkalarda ishtirok etish xarajatlarini qoplash hamda eksport risklarini sug'urtalash bo'yicha amaliy va moliyaviy yordam ko'rsatilmoqda. Ushbu moliya-kredit va subsidiyalash mexanizmlari mahalliy mahsulotlarning tan narxini va transport ustamasini pasaytirib, ularning xalqaro bozorlardagi narx raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirmoqda.

4. Transport-logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish va savdoni raqamlashtirish. Tashqi savdo operatsiyalarini va bojxona tartib-taomillarini raqamlashtirish borasida salmoqli natijalarga erishildi. Tashqi savdo operatsiyalarini «Yagona darcha» bojxona axborot tizimi orqali amalga oshirish, bojxona rasmiylashtiruv vaqtini va hujjatlar sonini keskin qisqartirish biznes uchun vaqt va resurs tejamlorligini ta'minladi. Shu bilan birga, dengiz yo'llariga chiquvchi to'g'ridan-to'g'ri hududga ega bo'lmagan (landlocked) O'zbekiston uchun multimodal transport koridorlarini rivojlantirish hayotiy ahamiyatga ega. Jumladan, «Xitoy – Qirg'iziston – O'zbekiston», «Transafg'on» hamda Janubiy va Janubiy-Sharqiy Osiyo yo'nalishlaridagi yangi transport koridorlarini barpo etish va integratsiyalash orqali biznes vakillarining logistika xarajatlari hamda yuk tashish vaqti kamaytirilmoqda.

Iqtisodiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, xalqaro savdo munosabatlarining rivojlanishi milliy biznes subyektlarini nafaqat tayyor mahsulot eksport qilishga, balki ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlariga xalqaro sifat standartlarini (ISO, GlobalG.A.P., CE, Halal va boshqalar) keng joriy etishga undamoqda. Natijada, xususiyy biznesda korporativ boshqaruv madaniyati, texnologik intizom va mahsulot sifatiga bo'lgan talab yuksalib, O'zbekiston investitsiyalar hamda xalqaro savdo hamkorligi uchun jozibador va barqaror xabga (hub) aylanib bormoqda.

Shu bilan birga, mamlakatimiz tashqi savdosini yanada rivojlantirish va eksport hajmini oshirish jarayonida bir qator chuqur tizimli va obyektiv muammolar saqlanib qolmoqda:

❑ Logistika va transport geografiyasiga bog'liqlik: O'zbekistonning dengiz portlariga chiqish uchun kamida ikkita davlat hududidan o'tishi lozimligi (double-

landlocked) va muqobil transport koridorlarining to'liq quvvat bilan ishlamayotganligi sababli logistika xarajatlari tovar tan narxining yuqori foizini tashkil etmoqda.

❑ Sifat sertifikatlashi va standartlashtirishdagi uzilishlar: Ko'plab mahalliy kichik va o'rta biznes subyektlarining mahsulotlari Yevropa, AQSh va Rivojlangan Osiyo mamlakatlari bozorlarining qat'iy fitosanitar, ekologik hamda xavfsizlik standartlariga to'liq javob bermaydi yoki tegishli xalqaro sertifikatlariga ega emas.

❑ Eksport tarkibida xomashyo va past qo'shilgan qiymatli tovarlar ulushining saqlanib qolishi: Amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramay, eksportning muayyan qismini haligacha xomashyo resurslari, yarim fabrikatlar va qayta ishlash darajasi past bo'lgan mahsulotlar tashkil etmoqda.

❑ Biznes subyektlarining xalqaro marketing va barqaror sheriklik ko'nikmalarining yetarsizligi: Mahalliy tadbirkorlarning tashqi bozorlar konyunkturasini chuqur tahlil qilish, xalqaro B2B muzokaralar olib borish hamda uzoq muddatli tarqatish (distributsiya) tarmoqlarini barpo etish bo'yicha ko'nikmalari yetarli darajada emas.

Ushbu muammolarni tizimli hal etish milliy iqtisodiyotning xalqaro maydondagi o'rni va mavqeini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

Xulosa

Olib borilgan ilmiy-amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida xalqaro savdo munosabatlarini rivojlantirish hamda biznes subyektlarining eksport faoliyatini rag'batlantirish bo'yicha samarali iqtisodiy, huquqiy va tashkiliy mexanizmlar shakllantirildi. Tashqi savdo tartib-taomillarining erkinlashtirilishi, imtiyozli savdo rejimlaridan (GSP+ va erkin savdo zonalaridan) unumli foydalanilishi, raqamli bojxona servislari hamda transport-logistika infratuzilmasining kengaytirilishi mahalliy ishlab chiqaruvchilarning global qiymat zanjirlariga integratsiyalashuvini tezlashtirmoqda.

Biroq global iqtisodiyotdagi beqarorliklar va kuchayib borayotgan raqobat sharoitida O'zbekistonning tashqi savdodagi mavqeini yanada mustahkamlash uchun milliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshirish, transport-logistika to'siqlarini kamaytirish hamda xalqaro standartlarni ommalashtirish talab etiladi. Tashqi savdo aloqalarini izchil rivojlantirish kelgusida ham mamlakat makroiqtisodiy barqarorligi va aholi farovonligini ta'minlashning asosiy ustunlaridan biri bo'lib qoladi.

Tavsiyalar

1. Xalqaro kooperatsiya va ko'rgazma faoliyatini kuchaytirish: Mahalliy biznes subyektlarining nufuzli xalqaro ko'rgazma, yarmarka hamda savdo missiyalarida ishtirokini kengaytirish, shuningdek B2B shaklidagi to'g'ridan-to'g'ri xalqaro kooperatsiya va sheriklik aloqalarini qo'llab-quvvatlash tizimini yanada kuchaytirish.

2. Sifat sertifikatlash va standartlashtirishni subsidiyalashni kengaytirish: Eksport qiluvchi korxonalarda xalqaro sifat sertifikatlari (ISO, GlobalG.A.P., GMP, CE va boshqalar) hamda laboratoriya sinovlarini joriy etish xarajatlarini davlat tomonidan subsidiyalash va kompensatsiya qilish ko'lamini yanada oshirish.

3. Multimodal logistika va distributsiya markazlarini rivojlantirish: Muqobil va tejamkor multimodal transport-logistika yo'laklarini (ayniqsa, Janubiy va Janubiy-Sharqiy yo'nalishlarda) faol rivojlantirish, shuningdek asosiy eksport bozorlarida va respublika hududlarida zamonaviy logistika, sovutgichli saqlash hamda distributsiya markazlarini ko'paytirish.

4. Tashqi savdoda raqamli texnologiyalar va eksport konsaltingini kengaytirish: Tashqi savdo operatsiyalarini rasmiylashtirishda «Yagona darcha» va elektron bojxona tizimlarini to'liq shakllantirish, shuningdek kichik va o'rta biznes subyektlariga xalqaro marketing va huquqiy masalalarda ko'maklashuvchi ixtisoslashgan eksport konsalting markazlarini tashkil etish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining «Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2000.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Tashqi savdo faoliyatini yanada erkinlashtirish va eksport imkoniyatlarini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori. – Toshkent, 2019.

3. Krugman P. R., Obstfeld M., Melitz M. J. International Economics: Theory and Policy. – 11th edition. – Pearson, 2018. – 784 p.

4. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nations. – Free Press, 1990. – 855 p.

5. World Trade Organization. World Trade Report 2023: Re-globalization for a secure, inclusive and sustainable future. – Geneva: WTO, 2023. – 156 p.

6. World Bank. Uzbekistan Economic Update: Navigating Global Headwinds. – Washington, DC: World Bank, 2023. – 88 p.

7. Vahabov A. V., Xajibakiyev SH. X. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar: darslik. – Toshkent: Moliya, 2019. – 340 b.

8. UNCTAD. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. – New York and Geneva: United Nations, 2023. – 238 p.

9. Asian Development Bank. Asian Economic Integration Report 2023: Trade, Investment, and Climate Change. – Manila: ADB, 2023. – 260 p.

10. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi: statistik to'plam. – Toshkent, 2023. – 145 b.